

Resocjalizacja skazanych z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim z perspektywy dozoru kuratorskiego

Karolina Goede

<https://orcid.org/0000-0003-0517-9671>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Streszczenie

W Polsce zadania resocjalizacyjne wobec skazanych z niepełnosprawnością intelektualną realizuje się zarówno w systemie penitencjarnym, jak i wolnościowym. O ile w ramach instytucji zamkniętych funkcjonują placówki i oddziały z kadrą terapeutyczną przystosowane do potrzeb osadzonych z niepełnosprawnością, o tyle w przypadku resocjalizacji wolnościowej, odbywającej się w środowisku życia skazanych, odpowiedzialność za przebieg tego procesu spoczywa na Kuratorskiej Służbie Sądowej. W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących wyzwań probacyjnych związanych z prowadzeniem dozoru nad podopiecznymi ze zdiagnozowaną niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (NI). Uwypuklono zarówno trudności w realizacji zadań resocjalizacyjnych, charakter i procedurę stosowanej metodyki oddziaływań, jak i propozycje legislacyjne mogące usprawnić system probacji w Polsce względem skazanych z NI. Grupę badanych stanowili kuratorzy sądowi z pionu karnego Sądu Rejonowego w Bydgoszczy. Realizowane badania osadzono w strategii jakościowej z wykorzystaniem metody panelu fokusowego. Analizy problematyki resocjalizacji wolnościowej osób z niepełnosprawnością intelektualną dokonano z perspektywy przepisów prawnych regulujących probację, jak i wybranych teorii i koncepcji resocjalizacji skazanych.

Słowa kluczowe

niepełnosprawność intelektualna, resocjalizacja, kuratorska służba sądowa, probacja.

Social rehabilitation of offenders with mild intellectual disability form perspective of probation officers

Abstract

In Poland, the function of social rehabilitation for convicts with intellectual disabilities is implemented by both: the penitentiary and probation system. In prisons there are therapeutic departments adapted to the needs of prisoners' disabilities. In community supervision, methodology of working with offenders with intellectual disabilities is not regulated by any procedures. This paper presents results of a research focused on the probation service supervision of offenders with mild intellectual disabilities. Difficulties in implementing social rehabilitation tasks, methodology of probation officers' work, as well as legislative proposals that may improve the probation system in Poland for offenders with mild intellectual disabilities are indicated. The study is based on qualitative methods using the focus panel method. The research group are probation officers for adults from the District Court for Bydgoszcz. The data is analyzed using legal provisions regulating probation service, as well as selected theories and concepts of special education and social rehabilitations of convicts.

Keywords

intellectual disability, social rehabilitation, probation service, community supervision, probation.

PRZESTĘPCZOŚĆ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W STOPNIU LEKKIM – WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ

Resocjalizacja osób z niepełnosprawnością intelektualną (NI) jest procesem złożonym. Warunkuje go szereg zmiennych, do głównych zaś można zaliczyć: przyjęty system oddziaływań, tj. system penitencjarny lub probacyjny, wielość koncepcji teoretycznych determinujących metodykę pracy, stopień niepełnosprawności intelektualnej sprawcy oraz poziom jego demoralizacji, waga i charakter przestępstwa oraz kompetencje i kwalifikacje osób odpowiedzialnych za resocjalizację.

Na potrzeby badań zawężono podejmowaną problematykę do systemu probacyjnego, gdzie spośród skazanych z niepełnosprawnością dozorem kuratorskim objęci są głównie przestępcy z NI w stopniu lekkim. Z tego też względu dalsza część artykułu dotyczyć będzie właśnie tej grupy przestępców. W tym miejscu ważne jest również wyjaśnienie, że w nomenklaturze prawniczej, która niejednokrotnie będzie przywoływana w projekcie badawczym, niestety wciąż funkcjonuje dawne nazewnictwo, a mianowicie uposłedzenie umysłowe.

W artykule przyjęto definicję niepełnosprawności intelektualnej zgodnej z DSM-V (Diagnostic and Statistical Manuals), ujmowanej jako „zaburzenie rozpoczynające się w okresie rozwoju i obejmujące deficyty zarówno w zakresie funkcjonowania intelektualnego, jak i adaptacyjnego w obszarach dotyczących rozumienia pojęć, funkcjonowania społecznego oraz w dziedzinach praktycznych” (Gałęcki, Pilecki, Rymaszewska, Szulc, Sidorowicz, Wciórka 2018: 37).

Osoby z NI w stopniu lekkim posiadają deficyty w sferze ogólnych sprawności umysłowych, takich jak spostrzeganie, pamięć, wnioskowanie, rozwiązywanie problemów, planowanie, myślenie abstrakcyjne i krytyczne, uczenie się na podstawie doświadczenia. W zakresie procesów emocjonalno-motywacyjnych można dostrzec niedorozwój uczuć wyższych, niestałość emocjonalną, niepokój, agresywność, impulsywność, zwiększone podniecenie wewnętrzne czy skłonności autystyczne. Cechuje je zmienność w uczuciach i nastrojach. Szybko zmieniający się stan emocji może przekształcać się w inne nastroje, niekiedy krańcowo odmienne (Bobińska, Pietras, Gałęcki 2012). U osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim obserwuje się również słabszą zdolność kontroli i panowania nad sobą, słabszy krytycyzm, zarówno w stosunku do otoczenia, jak i samych siebie (Chrzanowska 2015).

Deficyty intelektualne (w tym te związane z procesami poznawczymi i emocjonalno-motywacyjnymi) przekładają się na problemy w funkcjonowaniu społecznym, co jest szczególnie istotne z perspektywy zjawiska przestępczości osób z NI. Przyjąć bowiem można, że przestrzeganie norm i zasad społecznych podyktowane jest zarówno poziomem ich rozumienia, ale i umiejętnością internalizacji. W przypadku osób z NI oba te procesy są zaburzone.

Czyny zabronione popełniane przez osoby z NI w stopniu lekkim są przeważnie niezaplanowane i wynikają z zaburzonej kontroli zachowań impulsywnych, braku umiejętności przewidywania konsekwencji, nieumiejętności radzenia sobie z trudnymi emocjonalnie, stresującymi sytuacjami i pozostawianiem dłużej w stanie napięcia emocjonalnego.

Często wynikają więc ze strachu, paniki czy odczuwalnej złości. Osoby z NI nie planują i wartościują swoich zamiarów, mają zaburzoną zdolność właściwego odczytywania sytuacji społecznych (Bobińska, Pietras, Gałęcki 2012). Ponadto, z uwagi na ich głód emocjonalny, zewnątrzsterowność i wzmogoną podatność na sugestie, są włączane do działań kryminalnych patologicznego środowiska lokalnego. Niskie zdolności intelektualne, a co za tym idzie – zdolności planowania i przewidywania, powodują, że jako przestępcy są szybko ujmowani przez organy ścigania (Caldera, Fellner, Ehrenreich 2001).

Kodeks karny uwzględnia możliwość wyłączenia odpowiedzialności karnej z powodu niepoczytalności i poczytalności ograniczonej (art. 31 k.k.). Z literatury przedmiotu, jak i praktyki orzecznictwa wynika jednak, iż przepis ten ma zastosowanie w kontekście niepełnosprawności intelektualnej w stopniu głębokim, znacznym, rzadziej umiarkowanym. Nie dotyczy natomiast stopnia lekkiego.

W polskich statystykach sądowych, penitencjarnych, jak i corocznych raportach z funkcjonowania Kuratorskiej Służby Sądowej, nie prowadzi się ewidencji skazanych z niepełnosprawnością intelektualną. Służba więzienna dysponuje jedynie danymi dotyczącymi liczby osadzonych zakwalifikowanych do odbywania kary na oddziałach terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub niepełnosprawnymi intelektualnie.

Z uwagi na brak ewidencji skazanych z NI w polskich statystykach wymiaru sprawiedliwości odwołam się do europejskich danych. Szacuje się, że w Wielkiej Brytanii ok. 7–10% skazanych posiada iloraz inteligencji w zakresie wskazującym na NI w stopniu lekkim (IQ 50–69), a kolejne ok. 20% osadzonych jest na granicy normy (IQ 70–80) (Hellenbach 2017, Sondena, Rasmussen, Palmstierna, Nottestad 2008, Herrington 2009). Natomiast według raportu Criminal Justice Joint Inspection, odsetek populacji osób z NI, który brał udział w działaniach organu wymiaru sprawiedliwości, wynosi ok. 30%. Uważa się jednak, iż liczba ta jest niedoszacowana z uwagi na brak spójnych procedur ewidencji na poszczególnych etapach postępowania karnego (Criminal Justice Joint Inspection 2014).

O ile populacja skazanych z niepełnosprawnością intelektualną osadzonych w zakładach karnych pozostaje w umiarkowanym stopniu w zainteresowaniu badaczy z zakresu pedagogiki specjalnej, kryminologii czy resocjalizacji, jak również w ogólnikowym zakresie jest uwidaczniana w statystykach penitencjarnych, o tyle brakuje badań z zakresu skali funkcjonowania charakteryzowanej kategorii przestępców w ramach probacji. Kuratorska Służba Sądowa w Polsce nie prowadzi ewidencji skazanych z NI w statystykach. Odwołam się zatem do jednego z nielicznych brytyjskich raportów z badań z tego obszaru, z którego wynika, że ok. 6% dozorowanych funkcjonuje na poziomie niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim, a kolejne 11% jest na granicy normy intelektualnej (Mason, Murphy 2002a). Dane te mogą jedynie szacować przekrój skazanych odbywających karę w ramach resocjalizacji wolnościowej w Polsce. W dalszej części artykułu przedstawię sytuację skazanego z NI w stopniu lekkim w procedurze dozoru kuratorskiego z perspektywy prawnych regulacji działania dedykowanego do tego celu organu wykonawczego.

PROBACJA SKAZANYCH Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W STOPNIU LEKKIM Z PERSPEKTYWY PRZEPISÓW PRAWA

Kuratorska Służba Sądowa w Polsce przyjmuje postać modelu społeczno-zawodowego. W 48 okręgach sądowych służbę w pionie karnym pełni około 3130 zawodowych kuratorów sądowych i 12 850 kuratorów społecznych (Raport KSS 2017). System probacyjny dedykowany jest dla skazanych, którzy popełnili przestępstwo mniejszej wagi i o relatywnie mniejszej szkodliwości społecznej (art. 66 k.k. i art. 69 k.k.). Sąd może wówczas zastosować jeden z dwóch środków probacyjnych, tj. warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności (art. 69 k.k.) bądź warunkowo umorzyć postępowanie karne (art. 66 k.k.), poddając sprawcę próbie. Z tego też względu może orzec w tym czasie dozór kuratora sądowego, którego celem jest resocjalizacja sprawcy w miejscu jego zamieszkania. Probacja polega na takim oddziaływaniu kuratora na osobowość sprawcy, aby skazany do przestępstwa nie powrócił, zrezygnował z dotychczasowego dewiacyjnego modelu życia oraz przebudował swoją osobowość w zakresie motywacji, postaw i wartości (Hołyst 2012). Trzecim środkiem probacyjnym jest warunkowe przedterminowe zwolnienie z zakładu karnego stosowane jedynie przez sąd penitencjarny.

W kodeksie karnym wykonawczym w celu zapewnienia optymalnego oddziaływania na przestępców pod dozorem, w tym zastosowania właściwej metody ich kontroli, usankcjonowano trzy grupy skazanych, a za kryterium rozróżnienia przyjęto ryzyko powrotu do przestępstwa. Wyróżnia się zatem: grupę obniżonego ryzyka (A), grupę podstawową (B) i grupę podwyższonego ryzyka (C) (art. 169b § 1 k.k.w.). Logika tego stopniowanego rozróżnienia związana jest zarówno ze zwiększaniem intensywności samego procesu resocjalizacji, jak i kontroli sprawcy.

Do grupy obniżonego ryzyka (A) kwalifikuje się osoby, wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania, a także osoby dotychczas niekarane, których właściwości oraz warunki osobiste i środowiskowe, dotychczasowy sposób życia oraz których zachowanie po popełnieniu przestępstwa uzasadniają przekonanie, że będą one w okresie próby przestrzegać porządku prawnego, a w szczególności nie popełnią ponownie przestępstwa (art. 169b § 2 k.k.w.).

Do grupy podstawowej (B) kwalifikuje się osoby, które nie spełniają przesłanek grupy obniżonego ryzyka (A) ani grupy podwyższonego ryzyka (C) (art. 169b § 4 k.k.w.).

Do grupy podwyższonego ryzyka C kwalifikują się między innymi recydywiści, skazani, którzy po wydaniu wyroku lub w okresie próby popełnili podobne przestępstwo, osoby uzależnione skazane za przestępstwo pozostające w związku z używaniem alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka, skazani za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego, skazani z zaburzeniami psychicznymi, jeżeli zaburzenia te miały związek z popełnieniem przestępstwa, skazani stosujący przemoc w rodzinie, którzy pozostają z osobą pokrzywdzoną we wspólnym gospodarstwie domowym w okresie próby, związani z subkulturami przestępczymi oraz przestępcy wymagający intensywnych działań w okresie próby ze względu na sposób życia, właściwości osobiste i zachowanie w okresie próby (art. 169b § 3 k.k.w.).

Skazani z niepełnosprawnością intelektualną według obowiązujących wytycznych powinni być kwalifikowani do grupy podwyższonego ryzyka (C) jako skazani z zaburzeniami psychicznymi. Bowiern w nomenklaturze prawnej przestępcy z zaburzeniami psychicznymi to osoby: a) chore psychicznie (wskazujące zaburzenia psychotyczne), b) upośledzone umysłowo, c) wskazujące inne zakłócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba ta wymaga świadczeń zdrowotnych lub innej formy pomocy i opieki niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym lub społecznym (art. 3 pkt 1 Ustawy o ochronie zdrowia psychicznego).

Doszczegółowienie wytycznych klasyfikacyjnych skazanych w probacji, dotyczących osób z zaburzeniami psychicznymi, o przesłankę, iż popełnione przez nich przestępstwo musi mieć związek ze zdiagnozowaną u nich niepełnosprawnością, budzi problemy interpretacyjne wśród komentatorów prawa karnego wykonawczego (art. 169b § 3 pkt 5 k.k.w.). Wskazują oni na niejasność teje przesłanek i trudności w ocenie związku ze względu na brak odpowiednich kompetencji zarówno kuratorów sądowych, kierowników zespołów kuratorskich – którzy są pierwszym ogniwem kwalifikującym skazanych do grupy ryzyka – po sędziów, którzy akceptują bądź nie diagnozują wcześniejszych organów wykonawczych (Lachowski 2018, Szymanowski 2017, Postulski 2017).

W myśl kodeksu karnego wykonawczego kurator sądowy organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa, a także polegające na kontroli przestrzegania przez skazanego nałożonych obowiązków ustanowionych przez sąd lub związanych z dozorem (art. 173 § 1 k.k.w.). W stosunku do skazanego zakwalifikowanego do grupy podwyższonego ryzyka (C), w tym wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, przepisy prawa nakładają na kuratora sądowego dodatkowe dwa obowiązki. Pierwszy związany jest ze wzmożoną kontrolą zachowania dozorowanych poprzez utrzymywanie ścisłej współpracy z policją w celu uzyskania i wymiany informacji w zakresie przestrzegania porządku prawnego przez skazanego. Ponadto kurator intensyfikuje kontakty z podopiecznym zarówno w jego miejscu zamieszkania, poprzez spotkania w siedzibie zespołu kuratorskiej służby sądowej, jak i żądanie od skazanego kontaktu telefonicznego co najmniej 2 razy w miesiącu (art. 169b § 10 pkt 1–4 k.k.w.). Drugi dodatkowy obowiązek związany jest z budowaniem tzw. sieci wsparcia dla dozorowanego. Realizuje się go poprzez nawiązanie i systematyczne utrzymywanie kontaktu z odpowiednimi stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem, oddziaływaniem terapeutycznym bądź innymi formami działania, które mogą być przydatne w rozwiązywaniu problemów, które nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli skazanego w okresie próby (art. 169b § 10 pkt 6 k.k.w.).

Całościową procedurę sprawowania dozoru przez kuratora sądowego reguluje Rozporządzenie MS z 13.06.2016 r. Minister uszczegółowił w tym akcie prawnym również metodykę pracy z przestępcami z grupy (C), zawartą już w ogólnym zarysie w kodeksie karnym wykonawczym, ale uwypuklił jedynie dwie kategorie skazanych: sprawców przemocy w rodzinie (§ 16) oraz sprawców uzależnionych od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka (§ 15). Doprecyzowanie procedury wobec tych dwóch kategorii przestępców podyktowane było zapewne charakterem ich niedostosowania

wania społecznego, które przekłada się na trudności ich resocjalizacji. Niewykluczone jest również, iż w tych uwypuklonych grupach skazanych, z uwagi na popełnione przestępstwo, znajdują się również osoby z NI w stopniu lekkim. Zastanawia jednak fakt, że ustawodawca nie doprecyzował procedury prowadzenia dozoru wobec osób zakwalifikowanych do kategorii (C) ze względu na zaburzenia psychiczne. Bez wątplenia ta grupa przestępców wymaga spersonalizowanych oddziaływań.

Jak już wspomniano, osoby dozorowane z NI w stopniu lekkim są przypisane do grupy podwyższonego ryzyka (C) jako osoby z zaburzeniami psychicznymi, o ile owe zaburzenie miało wpływ na popełnione przestępstwo. Jeżeli natomiast w ocenie kuratora sądowego niepełnosprawność intelektualna skazanego pozostaje bez znaczącego związku z dokonaniem czynem zabronionym, może on zostać zakwalifikowany do grupy obniżonego ryzyka (A) bądź (B). Wówczas metodyka pracy kuratora regulowana jest procedurami o łagodniejszym rygorze i skupia się wokół częstotliwości interakcji. W przepisach regulujących charakter i procedury oddziaływań na dozorowanych zakwalifikowanych do grupy podstawowej (B) i grupy obniżonego ryzyka powrotu do przestępstwa (A) również nie uwzględniono wytycznych, mających zastosowanie wobec skazanych z NI, w tym w stopniu lekkim.

Podsumowując zatem, z punktu przepisów prawnych regulujących całościowo proces probacji nie uwzględniono potrzeb i trudności, jakie doświadczają w funkcjonowaniu osoby z NI w stopniu lekkim, ani poprzez wskazania co do procedury ich klasyfikacji do grupy ryzyka powrotu do przestępstwa, ani poprzez wytyczne co do metodyki pracy, jak to ma miejsce chociażby względem skazanych uzależnionych od alkoholu bądź innych środków odurzających czy sprawców przemocy w rodzinie.

Problematyka resocjalizacji wolnościowej osób dorosłych z NI jest również mało rozpoznana w literaturze, zarówno polskiej, jak i zagranicznej. W publikacjach z ostatnich kilku lat poruszane są głównie kwestie proceduralne procesu karego, w którym uczestniczą osoby z NI (Krakowiak 2018, Żywucka-Kozłowska 2018, Kwieciński 2013 Postulski 2015, 2010, Kamiński 2006, Ellem 2019, 2020, McCarthy 2019, Wall, Lee 2019, Hellenbach 2011) oraz uwarunkowań odbywania przez nich kary pozbawienia wolności w zakładach karnych (Nymś-Górna 2019, Sakowicz-Boboryko Agnieszka, Otapowicz Dorota, Wyszkiwska-Koda Dorota 2018, Malinowska 2018, Fajfer-Kruczek 2017, Łuczak 2014, Gulati, Cusack, Shane, Colum 2020, Sondena, Rasmussen, Palmstierna, Nottestad 2008). Tylko w nielicznych artykułach naukowych podejmowane są problemy resocjalizacji skazanych z NI z perspektywy probacji (Osińska 2017, Belzyt, Połom 2017, Townsend, Henry, Holt 2020, Hellenbach 2017, Mason, Murphy 2002a, 2002b).

Z uwagi na deficyt badań z zakresu działań probacyjnych realizowanych względem skazanych z NI w stopniu lekkim, ogólnikowych procedur wymiaru sprawiedliwości co do kwalifikacji tychże skazanych do grupy ryzyka, jak i braku wytycznych co do metodyki pracy kuratora sądowego w ramach dozoru z podopiecznym z deficytem intelektualnym, podjęto w autorskim projekcie badawczym próbę wyłonienia i interpretacji problematyki resocjalizacji osób z NI z perspektywy dozoru kuratorskiego oscylującą wokół trzech głównych obszarów: 1) trudności związanych z realizacją dozoru nad przestępcą z NI w stopniu lekkim, 2) metodyki pracy z dozorowanym z NI w stopniu lekkim, 3)

propozycji rozwiązań systemowych usprawniających resocjalizację podopiecznych z NI w stopniu lekkim. Wskazana problematyka rozszerza ujęcie probacji osób z NI w stopniu lekkim w Polsce w kontekście dotychczasowych publikacji naukowych oraz koresponduje z nielicznymi zagranicznymi raportami z badań.

METODOLOGIA BADAŃ

Przedmiotem badań uczyniłam doświadczenia kuratorów sądowych związane z prowadzeniem dozoru nad osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz ich opinie na temat rozwiązań systemowych usprawniających resocjalizację skazanych z NI. Projekt badawczy został zrealizowany w paradygmacie interpretatywnym w strategii jakościowej przy wykorzystaniu badania fokusowego (Flick 2011, Barbour 2013).

Argumentami przemawiającymi za wykorzystaniem tej metody są między innymi: możliwość relatywnie szybkiego zebrania danych z wielu źródeł podczas jednej sesji, wymiana doświadczeń i opinii uczestników (ekspertów) w ramach interakcji stymulowanej przez moderatora, podejmowanie na bieżąco dyskusji grupowej nad kwestiami spornymi, możliwość pojawienia się wątków, które nie zostały uwzględnione przez badacza i być może nie miałyby miejsca podczas wywiadu indywidualnego (Lisek-Michalska 2013, Morgan 1997).

Pierwszym celem badań było między innymi wyłonienie typowych trudności związanych z realizacją dozoru nad skazanym z NI w stopniu lekkim z perspektywy kuratora sądowego. Deficyty w sferze poznawczej, jak i funkcjonowaniu społecznym charakteryzowanych przestępców, determinują odmienne uwarunkowania przebiegu procesu ich resocjalizacji niż w przypadku podopiecznych niedostosowanych społecznie w normie intelektualnej. Drugim celem było ustalenie, w jaki sposób kuratorzy sądowi dostosowują metodykę działań probacyjnych do potrzeb skazanych z NI w stopniu lekkim, uwzględniając przy tym przepisy prawa normujące ten proces, między innymi wytyczne dotyczące klasyfikacji skazanych z NI do grupy ryzyka powrotu do przestępstwa. Ostatnim celem podjętych badań były poszukiwania w gronie ekspertów rozwiązań systemowych usprawniających proces resocjalizacji podopiecznych z NI w stopniu lekkim. Jak zasygnalizowałam bowiem w części wprowadzającej w problematykę dozoru osób z NI, istnieją nieścisłości interpretacyjne przepisów regulujących ten proces.

W związku z powyższym główny problem badawczy – jakie problemy w procesie probacji skazanych z NI w stopniu lekkim doświadczają badani kuratorzy sądowi, został doprecyzowany trzeba problemami szczegółowymi: 1) jakie trudności w prowadzeniu dozoru nad skazanym z NI dostrzegają badani kuratorzy, 2) jakie metody pracy probacyjnej wykorzystują badani kuratorzy sądowi w dozorcze nad skazanymi z NI, 3) jakie rozwiązania systemowe usprawniające resocjalizację dozorowanych z NI w stopniu lekkich proponują badani kuratorzy sądowi.

Badanie zostało zrealizowane biurze Kuratorskiej Służby Sądowej przy Sądzie Rejonowym w Bydgoszczy w lutym 2020 r. Grupę fokusową stanowili kuratorzy z pionu karnego. Łącznie w sesji wzięło udział czterech kuratorów sądowych, trzy kobiety oraz jeden

mężczyzna. Dobór próby był celowy, za kryterium przyjęto ponad 20-letni staż pracy w probacji oraz najwyższy stopień zawodowy – kurator specjalista.

Przeprowadzony zogniskowany wywiad grupowy można określić jako *affinity mini focus groups* (Lisek-Michalska 2013). Ten rodzaj badań fokusowych charakteryzuje się bowiem małą liczbą uczestników (do 4-5 osób), którzy są sobie znani. Koligacja badanych ułatwia poruszanie tematów, które są znajome w wąskim gronie, zwiększa poczucie bezpieczeństwa, sprzyja takiemu poziomowi szczerości, jaki obowiązuje między nimi w warunkach naturalnych. *Affinity mini focus groups* ma swoje zastosowanie, kiedy w gronie ekspertów planuje się szczegółowo i dogłębnie omówić zagadnienia problemowe zachowując interakcję między uczestnikami.

Panel fokusowy został zrealizowany w ramach klasycznej pojedynczej sesji trwającej ok. 60 min. Przebiegał w trzech fazach:

1. Fazy wprowadzającej w problematykę.

2. Fazy właściwej, kiedy to badani, odpowiadając na pytania moderatora, wspólnie mątowali problematykę dozoru nad skazanymi z NI wokół trzech wskazanych zagadnień. Kuratorzy w procesie badawczym odnosili się do studiów przypadków podopiecznych, nad którymi prowadzili bądź prowadzą obecnie dozór kuratorski oraz samej procedury dozoru regulowanej przepisami prawa. W ramach tej fazy stworzono trzy diagramy. Dwa z nich przedstawiono w kolejnej części artykułu jako rycinę 1 i rycinę 2.

3. Fazy podsumowującej a zarazem kończącej sesję.

TRUDNOŚCI ZWIĄZANE ZE SPRAWOWANIEM DOZORU NAD OSOBĄ Z NI W STOPNIU LEKKIM Z PERSPEKTYWY KURATORÓW SĄDOWYCH

Na podstawie analizy i interpretacji zebranego materiału badawczego wyłoniłam następujące obszary, które kuratorzy sądowi powiązali z trudnościami związanymi ze sprawowaniem dozoru nad osobą niepełnosprawną intelektualnie w stopniu lekkim (Rycina 1).

Rycina 1. Trudności związane ze sprawowaniem dozoru nad osobą z NI w stopniu lekkim

Źródło: opracowanie własne

Kluczowym aspektem dla badanych był brak dokumentacji medycznej, dotyczącej stanu zdrowia psychicznego podopiecznych, tj. zawierającej diagnozę uwzględniającą poziom funkcji intelektualnych, poznawczych i społecznych, jak i wskazań do terapii. W procesie resocjalizacji skazanych w ramach dozoru kuratorskiego pierwszym etapem procesu probacyjnego jest bowiem diagnozowanie osobowopoznawcze i środowiskowego skazanych. Na tej podstawie kurator projektuje plan pracy z podopiecznym, dopasowując go zarówno do wymagań nałożonych na skazanego przez sąd, jak i do indywidualnych predyspozycji dozorowanego (Jedynak, Stasiak 2008). Brak specjalistycznie zdiagnozowanych deficytów i potrzeb w ramach badań psychologiczno-psychiatrycznych może prowadzić do błędów w planowaniu i realizacji procesu resocjalizacji skazanych z NI w stopniu lekkim.

W opinii badanych dozorowani w większości przypadków nie dysponują również orzeczeniami, określającymi stopień ich niepełnosprawności. Kuratorzy niejednokrotnie ustalają istnienie deficytów intelektualnych, poznawczych i funkcjonalnych, wskazujących na niepełnosprawność intelektualną na podstawie własnej obserwacji prowadzonej w toku dozoru, wywiadów, a zwłaszcza z informacji o ścieżce edukacyjnej, tj. uczęszczania do szkoły specjalnej. Zdarza się również, iż podopieczni nie chcą przyznać się do niepełnosprawności intelektualnej z uwagi na wiążącą się z nią stygmatyzację społeczną. W tym celu zatajają informacje o swoim stanie zdrowia.

Kolejnym obszarem, wskazanym przez badanych jako utrudniającym efektywną realizację dozoru, są czynniki patologiczne, występujące zarówno w środowisku rodzinnym, rówieśniczym, jak i lokalnym. Z analiz indywidualnych przypadków przeprowadzanych przez badanych kuratorów sądowych wynika, iż niektórzy podopieczni z NI w stopniu lekkim, nad którymi prowadzili bądź prowadzą dozór, wychowali się w środowiskach o znamionach świadczących o patologii. Większość z tych skazanych objętych dozorem nadal mieszkała z rodzicami/dziadkami/opiekunami prawnymi, a co za tym idzie, wciąż pozostawała pod negatywnym wpływem czynników środowiskowych. W aspekcie rodziny wyróżniono takie syndromy, jak: uzależnienie od alkoholu, przemoc w rodzinie, niewydolność wychowawcza rodziców, nieakceptowalne społecznie postawy opiekunów, zaniedbania względem opieki nad dziećmi. W aspekcie środowiska rówieśniczego uwytklono natomiast między innymi takie symptomy, jak: wczesna inicjacja alkoholowa, narkotykowa, nikotynowa, brak internalizacji norm i zasad życia społecznego, przestępczość, uchylanie się od obowiązku szkolnego.

W etiologii niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim podkreśla się niekorzystne uwarunkowania środowiskowe (Chrzanowska 2015, Bilikiewicz i inni 2008). Wskazuje się głównie na ubóstwo stymulacji, brak wsparcia, deprivację potrzeb psychosocjologicznych, zaniedbanie. Można zatem przypuszczać, iż permanentność niekorzystnych wpływów środowiskowych negatywnie wpływa zarówno na stan zdrowia podopiecznych, jak i poziom ich niedostosowania społecznego, co znacznie utrudnia oddziaływania resocjalizacyjne. O ile praca z dozorowanym przebywającym w środowisku patologicznym jest zjawiskiem typowym w pracy kuratora sądowego, to w przypadku skazanych z NI w stopniu lekkim wiąże się z pokonywaniem kolejnych odmiennych trudności. Badani zogniskowali je w dwóch obszarach problemowych, tj. wiktyimizacji dozorowanych oraz

wykorzystywaniem przez środowisko lokalne osób z NI w stopniu lekkim do działań kryminalnych.

Wiktyimizacja podopiecznych z NI w stopniu lekkim ma miejsce najczęściej w środowisku rodzinnym. Czyny zabronione, jakich mogą dopuszczać się wobec nich osoby z najbliższego kręgu, mają znamiona przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (wykorzystanie bezradności, upośledzenia w celu obcowania płciowego bądź poddania się innej czynności seksualnej – art. 198 k.k.; udostępnianie pornografii – art. 202 k.k.), przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (m.in. znęcanie się – art. 207 k.k.; rozpijanie – art. 208 k.k.), przestępstw przeciwko czci i nietykalności cielesnej (m.in. naruszenie nietykalności cielesnej – art. 217 k.k.) oraz przestępstwa przeciwko mieniu (kradzież – art. 278 k.k.; przywłaszczenie, zwyczaj świadczeń socjalnych – art. 284 k.k.). Wykrywalność wymienionych przestępstw jest trudna. Osoby z NI w stopniu lekkim nie interweniują u organów ścigania zarówno z powodu braku wiedzy o swoich prawach, nieumiejętności podjęcia procedur, braku rozpoznania przejawów przestępstwa, jak i z powodów czysto pragmatycznych. Jak już wspomniałam, dozorowani z NI w większości wypadków mieszkają z opiekunami. Namiastka bezpieczeństwa, jaka wiąże się ze stałym miejscem pobytu, sprawia, że w sposób naturalny chronią swoich oprawców.

Kolejnym czynnikiem utrudniającym realizację dozoru nad skazanym z NI w stopniu lekkim jest zjawisko wykorzystywania ich zaburzonych funkcji poznawczych i społecznych przez środowisko lokalne do działalności kryminalnej. Z analizy relacji badanych kuratorów sądowych wynika, iż zdarzają się sytuacje, kiedy to osoby te są werbowane przez lokalne grupy przestępcze. Motywowane perspektywą „łatwych i szybkich pieniędzy” wykorzystywane są do dokonywania przestępstwa, najczęściej przeciwko mieniu. Przyjmują rolę „stróża stojącego na czatach” bądź też czynnie uczestniczą na przykład w kradzieży z włamaniem. Ich udział przy podziale spieniężonych „fantów” jest niewspółmierny z podejmowanym ryzykiem. Ponadto najczęściej tuż przed zaplanowanym włamaniem jest im podawany alkohol w celu zmniejszenia stresu czy osłabienia procesów samozachowawczych. Z praktyki kuratorskiej wynika, że przestępcy z NI są sprawnie ujmowani przez Policję, a sam proces przesłuchania, postawienia zarzutów oraz przekazania sprawy prokuraturze również przebiega bezzwłocznie. Z uwagi na niską szkodliwość czynu i przesłankę o „niebudzącej wątpliwości winy oskarżonego” orzeczenia sądowe wydawane są w trybie nakazowym, czyli bez konieczności udziału oskarżonych w posiedzeniu sądowym (art. 500 § 3 k.p.k.). Wówczas dozorowani najczęściej karani są grzywną, o czym dowiadują się dopiero od komornika sądowego, który wszczął egzekucję.

Niski status materialny podopiecznych z NI w stopniu lekkim to kolejny obszar problemowy wyłoniony przez badanych kuratorów. Podopieczni, nad którymi sprawowali dozór, utrzymywali się przeważnie z docelowych świadczeń socjalnych, niektórzy posiadali rentę socjalną i mieli przyznane świadczenie rehabilitacyjne. Nieliczni podejmowali aktywność zawodową w zakładach pracy. Jednakże z doświadczeń kuratorów sądowych wynika, iż pracę tę często porzucali. Było to spowodowane nieumiejętnością dopasowania się do reguł panujących w zakładzie pracy, wymuszaną systematycznością, uciążliwością podporządkowania rytmu dnia pracy zawodowej, niskimi motywacjami. W wyniku rezygnacji z formalnych form zarobkowania dozorowani chętniej podejmo-

wali pracę dorywczo, np. przy rozbiórkach, nieskomplikowanych pracach budowlanych, pracach ogrodowych. Ważne jest również w tym miejscu podkreślenie, iż nieumiejętność racjonalnego dysponowania zarobionymi pieniędzmi doprowadzała w niektórych przypadkach do przywłaszczania przez opiekunów świadczeń socjalnych lub wynagrodzeń bez zgody samych beneficjentów – co między innymi przekładało się na ich niskie motywacje do tej formy zarobkowania. Pozyskane pieniądze z prac dorywczych, które skazani otrzymali „do ręki”, mogli rozdysponować według własnych potrzeb. W ramach wywiadów środowiskowych kuratorzy niejednokrotnie ustalali, iż za zarobione pieniądze dozorowani kupowali alkohol sobie oraz „znajomym” ze środowiska lokalnego. Niski status ekonomiczny skazanych z NI w stopniu lekkim determinuje również ich działalność przestępczą, o czym była mowa w poprzednim akapicie.

Ostatnim obszarem, w który badani kuratorzy zogniskowali problemy związane ze sprawowaniem dozoru nad podopiecznymi z NI w stopniu lekkim, to towarzyszące im problemy zdrowotne w postaci zaburzeń psychicznych, uzależnienia od środków psychoaktywnych oraz brak podejmowanej terapii i leczenia. Do zaburzeń współwystępujących z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim zaliczyli schizofrenię paranoidalną, stany lękowe, uzależnienie mieszane, stany depresyjne, agresywne zachowania, zaburzenia osobowości.

METODYKA PRACY Z DOZOROWANYMI Z NI W STOPNIU LEKKIM STOSOWANA PRZEZ BADANYCH KURATORÓW SĄDOWYCH

Metodyka pracy kuratora sądowego w środowisku życia skazanych nazywana jest ca-sework. Sprowadza się ona do zindywidualizowanych oddziaływań o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym (art. 1 ustawy o kuratorach sądowych), przy zachowaniu podmiotowości podopiecznych. Dóbr metod pracy jest zależny od kompetencji kuratorów i założeń przyjętej teorii oraz koncepcji resocjalizacji (Rycina 2).

Rycina 2. Metodyka pracy z dozorowanymi z NI w stopniu lekkim

Źródło: opracowanie własne

Z uwagi na interdyscyplinarny charakter pedagogiki resocjalizacyjnej w obszarze praktyki nie jest formalnie narzucany jeden nurt myślowy. Natomiast, o ile w systemie penitencjarnym dominują behawioralne strategie postępowania z przestępcami, to w systemie probacyjnym obecnie promuje się oddziaływania kognitywno-interakcyjne. Strategia działań zmierzać ma nie tylko (albo nie przede wszystkim) do eliminacji starej, dewiacyjnej osobowości (podstawy behawioralne), ale także dostarczać informacji o znaczeniu moralnym oraz materialne, intelektualne i emocjonalne wsparcie na rzecz tworzenia nowej, niedewiacyjnej osobowości przy wykorzystywaniu autonomicznych sił jednostki. Inaczej mówiąc, proces resocjalizacji nie wymaga absolutnego wyeliminowania dawnej dewiacyjnej osobowości, ale tworzenia i rozbudowania nowej (niedewiacyjnej) przy istnieniu osobowości starej, dewiacyjnej, która stopniowo traci na znaczeniu (Konopczyński 2009a, Urban 2008).

Z powodu braku formalnie opracowanych procedur dotyczących prowadzenia dozoru nad osobami z NI w stopniu lekkim badani kuratorzy pracę probacyjną realizują zgodnie z ogólnymi dyrektywami, stosowanymi wobec osób niedostosowanych społecznie. Metodę pracy resocjalizacyjnej zaś starają się elastycznie dopasowywać do indywidualnych potrzeb podopiecznych. Zależy to od ich kompetencji zawodowych i zaangażowania w realizowanie powierzonych obowiązków.

Kluczowy komponent strategii działania w ramach resocjalizacji wolnościowej to diagnoza osobowopoznawcza i środowiskowa – dokument ten wraz ze sprawozdaniem z działań jest przedstawiany właściwemu sądowi zazwyczaj co pół roku. Jej podstawę stanowi wywiad z podopiecznym. Jednakże mając na względzie trudności, jakie doświadcza dozorowany, badani kuratorzy rozszerzali wywiad uwzględniając jego rodzinę/opiekunów, sąsiedztwo, dzielnicowego, pedagoga szkolnego (w sytuacji osoby uczącej się) czy pracownika pomocy społecznej. Kuratorzy posiłkowali się również dostępną dokumentacją sądową oraz medyczną, o ile skazany taką dysponował. Jak już wspomniałam, zazwyczaj ogranicza się ona do samego orzeczenia o niepełnosprawności. Kurator sądowy, o ile skazany nie popełnił przestępstwa w stanie ograniczonej poczytalności lub w związku z uzależnieniem od alkoholu bądź innych środków psychoaktywnych, nie posiada uprawnień do zaznajomienia się z wynikami leczenia, rehabilitacji lub terapii skazanego, zapoznawania się z ewentualnymi wskazówkami specjalistów co do indywidualizacji oddziaływań. Może jedynie uzyskać potwierdzenie od placówek medycznych/terapeutycznych, czy dozorowany posiada statut pacjenta.

Diagnoza wyjściowa dokonywana przez kuratora pozwala na ustalenie planu pracy ze skazanym w ramach dozoru (Jedynak, Stasiak 2008). W tym miejscu kluczowa jest również klasyfikacja podopiecznych do jednej z trzech grup ryzyka powrotu do przestępstwa, bowiem narzuca ona charakter pracy probacyjnej w kontekście kontroli i częstotliwości oddziaływań. Ze względu na niejasności dotyczące przesłanek kwalifikacyjnych, badani kuratorzy przepisy kodeksu karnego wykonawczego interpretują indywidualnie, a za kryterium przyjmują charakter popełnionego przestępstwa a nie zdiagnozowaną niepełnosprawność intelektualną. Zatem skazanego z NI, który został po raz pierwszy karany, kwalifikują do grupy (A) o obniżonym stopniu ryzyka, a nie do grupy (C) o podwyższonym stopniu ryzyka, do której obligatoryjnie włączani są skazani z zaburzeniami

psychicznymi, jeżeli zaburzenia te miały związek z popełnionym przestępstwem. Swoje decyzje uzasadniają faktem, że nie posiadają kompetencji, aby rozpoznać, czy dokonany czyn zabroniony determinowany był deficytami związanymi wyłącznie z niepełnosprawnością intelektualną, czy też z niedostosowaniem społecznym (NS), gdzie NI było jednym z elementów składających się na etiologię zaburzeń zachowania obok czynników środowiskowych, psychologicznych, biologicznych (Urban 2000, Pytka 2005, Ostrowska, Milewska 1986). Wątpliwości interpretacyjne kuratorów sądowych można uznać za zasadne, gdyż zestawienie wybranych symptomów NS i NI w stopniu lekkim potwierdza, iż niektóre przejawy są tożsame dla obu grup, jak np. ograniczona zdolność do samokontroli, braki w zakresie umiejętności przewidywania skutków swego działania dla siebie i innych, zachowania agresywne, impulsywne, zaburzona internalizacja norm i zasad życia społecznego czy zewnątrzsterowność (Urban 2000, Ostrowska, Milewska 1986, Chrzanowska 2015, Bobińska, Pietras, Gałęcki 2012).

Jednym z kolejnych elementów stosowanej przez kuratorów metodyki jest uporządkowanie sytuacji prawnej podopiecznego. Badani funkcjonariusze wskazywali, iż niejednokrotnie przy obejmowaniu dozorem osobę z NI w stopniu lekkim okazywało się, iż była ona wcześniej karana wyrokami nakazowymi na karę grzywny i/lub ograniczenia wolności. Jednakże najczęściej informacje o wcześniejszej karalności pozyskiwali nie od podopiecznych, a z Krajowego Rejestru Karnego. Sami dozorowani nie zawsze mieli świadomość ciężących na nich karach, szczególnie karach grzywny oraz wysokości kosztów i opłat sądowych. Brak dostatecznego rozumienia posiadanych praw doprowadzał do braku adekwatnej reakcji na korespondencję sądową, np. złożenia odwołania, zażalenia bądź innych wniosków. Z tego też względu badani kuratorzy w ramach prowadzonego dozoru dążyli do uporządkowania sytuacji prawno-karnej podopiecznych, ale i ich sytuacji dotyczącej świadczeń socjalnych czy samych orzeczeń zdrowotnych. Niejednokrotnie wspomagali podopiecznych przy sporządzaniu pism sądowych i administracyjnych.

Kolejnym elementem metodyki pracy z osobami z NI w stopniu lekkim, wskazywanym przez badanych, było nawiązanie współpracy z placówkami, instytucjami, które mogły pełnić funkcję wspierającą w procesie resocjalizacji dozorowanych. Funkcjonariusze wymieniali tu przede wszystkim: 1) Policję jako element wzmożonej kontroli, wymiany informacji, 2) pomoc społeczną jako formę wsparcia socjalnego, 3) Urząd Pracy, Agencje Pracy Tymczasowej jako instytucje aktywizujące zawodowo, 4) organizacje pozarządowe, świadczące pomoc i wsparcie osobom niepełnosprawnym intelektualnie, np. świadczące bezpłatną pomoc prawną.

Obowiązki nawiązania współpracy z instytucjami zewnętrznymi i konieczność utrzymywania wzmożonej kontroli podopiecznych, polegająca na systematycznych spotkaniach w miejscu zamieszkania, w siedzibie Kuratorskiej Służby Sądowej czy też w ramach rozmów telefonicznych, są poniekąd obligatoryjne wobec skazanych z NI w stopniu lekkim zakwalifikowanych do grupy (C) o wzmożonym ryzyku powrotu do przestępstwa. Niemniej jednak kuratorzy zgodnie oświadczyli, że te dwa elementy są niezmiernie istotne w pracy ze skazanymi z NI w stopniu lekkim, z tego też względu znajdują zastosowanie w ich metodyce pracy niezależnie od klasyfikacji skazanych do grupy ryzyka.

Badani kuratorzy zaprezentowali również swoje indywidualne metody pracy z osobami z NI w stopniu lekkim w ramach dozoru. Z uwagi na deficyty w sferze intelektu funkcjonariusze nierzadko mają dylemat, czy przedstawiane do podpisu dokumenty sądowe podopiecznym są przez nich rozumiane prawidłowo. Z tego też względu poświęcają dużo uwagi na przełożenie języka urzędowego na język będący zrozumiały dla podopiecznych. Ponadto poprzez prośbę o interpretację przez skazanych przekazywanych ustaleń starają się ustalić poziom ich rozumienia oświadczeń, które ci muszą obligatoryjnie podpisywać. Chodzi głównie o dokument dotyczący pouczenia skazanych o ich prawach i obowiązkach wynikających z dozoru. Kuratorzy również zasygnalizowali, że poświęcają dużo uwagi na wytłumaczenie podopiecznym konsekwencji wynikających z nieprzestrzegania przez nich ustalonych zasad.

Inną metodą stosowaną przez badanych kuratorów jest szczegółowe rozpisywanie zaleceń do realizacji, ograniczając się do jednego naraz. Przykładowo pierwszym zadaniem stawianym przed podopiecznymi jest rejestracja w urzędzie pracy. W tym celu wyznaczony jest wspólnie dzień tygodnia, kiedy to dozorowany ma udać się do instytucji, wskazywany jest środek transportu, kompletowane niezbędne dokumenty itd.

Opisana pokrótce metoda pracy, nazywana w literaturze resocjalizacyjnej „małych kroków” bądź „rosnących kroków”, wiąże się z kolejną, nazwaną potocznie przez badanych „metodą pozytywnego wzmocnienia”. Przejawia się ona pozytywnym komentowaniem akceptowalnych i pożądaných cech podopiecznych ujawnianych w sytuacjach wychowawczych. Według teorii interakcjonalizmu symbolicznego ukazane przez kuratora w ten sposób cechy dozorowanemu, jak uczciwość, odwaga w konstruktywnym działaniu, zaradność itd., mogą stawać się składnikami autodefiniowania i konstytuować tożsamość skazanych, która później będzie przesądzała o pojawieniu się zachowań zgodnych z oczekiwaniami społecznymi (Bernasiewicz 2011).

PROPOZYCJE SYSTEMOWYCH ROZWIĄZAŃ USPRAWNIAJĄCYCH REALIZACJĘ DOZORU NAD PODOPIECZNYMI Z NI W STOPNIU LEKKIM – DYSKUSJA

Analiza i interpretacja uregulowań prawnych dotyczących resocjalizacji w ramach probacji osób z NI w stopniu lekkim, jak również doświadczeń i refleksji badanych kuratorów sądowych, pozwoliła na wyłonienie proceduralnych luk, które mają bezpośrednio wpływ na sam proces oddziaływań:

1. Metodyki sprawowania dozoru nad osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie reguluje dedykowana procedura określona ustawą czy rozporządzeniem Ministerstwa Sprawiedliwości. Taka procedura ma miejsce w przypadku osób, które popełniły przestępstwo w związku z uzależnieniem od środków psychoaktywnych czy sprawców przemocy w rodzinie, kiedy to kurator otrzymuje wraz ze strategią działania dodatkowe uprawnienia, np. dotyczące wglądu w dokumentację medyczną skazanych. Przyczynia się to do braku jednolitej procedury działania.

2. Brak jasnych przesłanek dotyczących kwalifikacji skazanych z NI w stopniu lekkim do trzech grup ryzyka powrotu do przestępstwa przekłada się na dowolność interpretacyjną. Co z kolei ma wpływ na charakter samego dozoru, organizację oddziaływań i stosowanie właściwej metody kontroli, co bezpośrednio niesie za sobą skutki również dla samego dozorowanego.

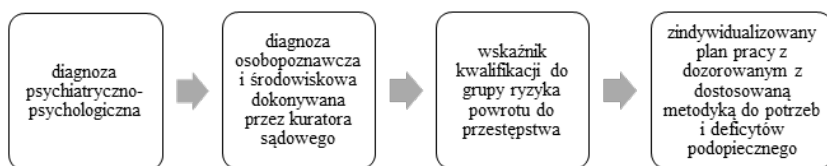
3. Kuratorzy sądowi nie posiadają formalnych kompetencji w zakresie specjalistycznej diagnozy dotyczącej etiologii i symptomatologii NI w stopniu lekkim. Z tego też względu proces resocjalizacji tej grupy skazanych realizują w ramach standardowej metodyki pracy z osobami niedostosowanymi społecznie, wprowadzając ewentualnie własne metody działań dostosowane do deficytów i potrzeb skazanych z NI w stopniu lekkim. Jednakże zindywidualizowanie metodyki zależne jest od kompetencji zawodowych samych kuratorów sądowych i ich zaangażowania w wykonywanie orzeczeń sądowych. Funkcjonariuszem publicznym może być bowiem absolwent prawa, który to w ramach studiów nie podejmował kształcenia w zakresie pedagogiki specjalnej.

4. Brak opinii sądowo-psychiatrycznej dotyczącej stanu zdrowia psychicznego skazanych, której zlecenie może mieć miejsce na etapie przygotowawczym, jak i samego procesu karnego, znacznie utrudnia kuratorom sądowym rozpoznanie niepełnosprawności intelektualnej u dozorowanych, co przekłada się na efektywność pracy probacyjnej.

Biorąc pod uwagę wyłonione w toku badań trzy obszary problemowe dotyczące pracy probacyjnej z NI w stopniu lekkim, metodykę pracy, luk i nieścisłości w przepisach prawnych a także sugestie samych badanych kuratorów sądowych wyłoniłam następujące propozycje rozwiązań systemowych, usprawniających proces resocjalizacji tej specyficznej grupy skazanych (Rycina 3).

Nadrzędne wydaje się unormowanie kwestii diagnozy skazanych z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Rycina 3. Pozytywne następstwa diagnozy psychiatryczno-psychologicznej dla resocjalizacji skazanych z NI w stopniu lekkim w ramach dozoru kuratorskiego

Źródło: opracowanie własne

Przepisy kodeksu karnego wykonawczego przewidują poddanie skazanego badaniom psychologicznym i psychiatrycznym w ośrodkach diagnostycznych (art. 83 i art. 84 § 3 k.k.w.). Mają one wyjaśnić etiologię wykołejenia skazanego oraz jego stopień demoralizacji i podatność na oddziaływania, scharakteryzować jego aktualny stan psychiczny, stosunek do popełnionego przestępstwa, zdiagnozować zaburzenia psychiczne a także okre-

ślić ewentualne postępowanie lecznicze i rehabilitacyjne, jak i dotyczące indywidualnych metod oddziaływania (§ 4 i §5 RMS z 14.03.2000). Zleca je sąd penitencyjny na wniosek dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego w celu podjęcia właściwej decyzji klasyfikacyjnej i określenia warunków indywidualnego oddziaływania na skazanego w systemie izolacyjnym (art. 83 § 3 k.k.w.). Przepis ten daje kompetencje do wnioskowania o tego typu diagnozę jedynie dwóm organom wykonawczym, tj. sądowi penitencjarnemu i dyrektorowi jednostki penitencjarnej, a dotyczy skazanych na bezwzględną karę pozbawienia wolności. Rozszerzenie art. 83 k.k.w o kolejne analogiczne dwa organy, tj. kierownika zespołu kuratorskiej służby sądowej i sąd pierwszej instancji lub inny sąd równorzędny (art. 2 k.k.w.) umożliwiłoby przeprowadzanie badań psychiatryczno-psychologicznych również skazanym na karę pozbawienia wolności realizowaną w ramach probacji, a u których zaistniały symptomy wskazujące na ich niepełnosprawność intelektualną. Cel wniosku o przeprowadzenie badań diagnostycznych bowiem dotyczy podjęcia właściwej decyzji klasyfikacyjnej. W przypadku probacji chodzi o klasyfikację do jednej z trzech grup ryzyka powrotu do przestępstwa, w przypadku zakładów karnych, ewentualną kwalifikację do oddziału terapeutycznego dla przestępców z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonymi umysłowo. Fakt, że badania te mają charakter obligatoryjny w stosunku do młodocianych przestępców, również może stanowić przesłankę rozszerzenia art. 83 k.k.w. BOWIEM w symptomatologii niepełnosprawności intelektualnej poziom rozwoju umysłowego osób z NI w stopniu lekkim odpowiada odpowiednio poziomowi inteligencji dzieci w wieku 8-12 lat, a procesy emocjonalno-motywacyjne i dojrzałość społeczna – młodzieży w wieku 17 lat (Bilikiewicz i in. 2008).

Badania psychologiczno-psychiatryczne dozorowanych z NI w stopniu lekkim w specjalistycznych ośrodkach diagnostycznych zlokalizowanych przy zakładach karnych, rozwiązywałyby szereg wyłonionych we wstępie tego podrozdziału obszarów problemowych.

Po pierwsze, wyniki badań psychologiczno-psychiatrycznych stanowić będą, obok wywiadu i obserwacji, jedno z głównych źródeł informacji o skazanym. Według badanych kuratorów sądowych dostęp do specjalistycznej ekspertyzy stanu zdrowia dozorowanych z NI w stopniu lekkim w znacznym stopniu umożliwi im postawienie własnej diagnozy osobowopoznawczej i środowiskowej, która stanowi początkowy etap pracy resocjalizacyjnej ze skazanym.

Po drugie, charakteryzowana specjalistyczna diagnoza znacznie ułatwiłoby kuratorom sądowym kwalifikacje skazanych do trzech grup ryzyka. Jak zauważa Teodor Szymanowski, przepisy kodeksu karnego wykonawczego poza formalnymi przesłankami, które przysparzają trudności interpretacyjnych, nie przewidują żadnych zobiektywizowanych kryteriów umożliwiających ustalenie prognozy dotyczącej ryzyka popełnienia przestępstwa. Według autora nie wszyscy kuratorzy sądowi dysponują niezbędną wiedzą z zakresu kryminologii klinicznej i psychologii, aby dokonywać racjonalnej kwalifikacji skazanych (Szymanowski 2015).

Po trzecie, diagnoza dokonywana przez kuratora sądowego, bazująca na przesłankach zawartych w wynikach badań psychologiczno-psychiatrycznych, pozwoli trafniej ułożyć nie tylko plan pracy z dozorowanym z NI w stopniu lekkim (drugi etap pracy resocjaliza-

cyjnej ze skazanym), ale i postawić prognozę uzyskanych efektów co do realizacji założonych celów probacyjnych. Wskazania co do metod postępowania uwzględniającymi specjalne potrzeby, jak i trudności doświadczane przez dozorowanych, pozwolą natomiast zmodyfikować metodykę pracy z osobami niedostosowanymi społecznie z NI w stopniu lekkim, podnosząc jego efektywność.

Po czwarte, realizacja planu pracy resocjalizacyjnej wobec skazanego z NI w stopniu lekkim z zastosowaniem elastycznej metodyki postępowania, dostosowana do procedury optymalnego oddziaływania i kontroli sprawców w ramach kwalifikacji do odpowiedniej grupy ryzyka powrotu do przestępstwa dokonanej na podstawie przesłanek z diagnozy psychologiczno-psychiatrycznej, wyczerpuje stosowanie zasady indywidualizacji w procesie resocjalizacji skazanych na karę pozbawienia wolności. Według Teodora Szymanowskiego, „aby taka indywidualizacja oddziaływania była możliwa, trzeba dopełnić dwóch warunków: po pierwsze, trzeba dysponować określonymi i w pewnym stopniu zróżnicowanymi środkami oddziaływania, po drugie, należy poznać indywidualne cechy i właściwości skazanego. Niekiedy te indywidualne potrzeby można łatwo określić na podstawie posiadanych dokumentów dotyczących skazanego, jak też wywiadu przeprowadzonego z nim (ewentualnie z członkami rodziny) w początkowym okresie wykonywania kary. W innych przypadkach, bardziej skomplikowanych, będzie potrzebne przeprowadzenie niezbędnych badań osobopoznawczych, o których mowa w art. 83 k.k.w (Szymanowski 2017: 239)”.

Dla porównania, w Wielkiej Brytanii w celu identyfikacji potrzeb probacyjnych skazanych, w tym z NI, stosuje się system OASys. Narzędzie to służy rozpoznawaniu czynników kryminogennych mogących determinować proces resocjalizacji dozorowanych. Z badań przeprowadzonych przez Mike Hellenbacha wynika jednak, iż system OASys, jak i podobne narzędzia diagnostyczne wykorzystywane w probacji, nie uwzględniają niskiego intelektu skazanych z NI, gdyż przeznaczone są dla osób o IQ powyżej 80. W praktyce doprowadza to do braku identyfikacji problemów skazanych z NI zarówno w sferze poznawczej, jak i funkcjonowania społecznego, co z kolei przekłada się na niedostosowywanie metodyki działań do ich potrzeb (Hellenbach 2017). Ponadto, co sygnalizują kolejne raporty z badań dotyczących brytyjskiego systemu probacji, kuratorzy sądowi nie posiadają wystarczającej wiedzy do interpretacji uzyskanych wyników z systemu OASys, jak i do samodzielnej diagnozy w aspekcie skazanych z NI (Townsend, Henry, Holt 2020). Badacze problematyki postulują zatem, aby wciąż ulepszać i dopracowywać narzędzia diagnostyczne, jak i szkolić kuratorów sądowych z zakresu wiedzy o funkcjonowaniu dorosłych ze zdiagnozowaną niepełnosprawnością intelektualną, co z kolei przełoży się na poprawną interpretację wyników systemu OASys i pozwoli zindywidualizować proces probacji względem skazanych z NI.

Co wydaje się interesujące, badani kuratorzy sądowi podczas panelu fokusowego negatywnie ustosunkowali się do propozycji usprawnienia realizacji procesu resocjalizacji osób z NI w stopniu lekkim przez przydzielenie im wybranych uprawnień, wykorzystywanych np. w pracy z uzależnionymi skazanymi. Chodzi tu o prawo do: 1) zaznajamiania się, w dostępnym zakresie, z wynikami leczenia, rehabilitacji lub terapii skazanego, 2) utrzymywania kontaktu z osobami prowadzącymi leczenie, rehabilitację, terapię lub inne

formy specjalistycznego oddziaływania oraz zapoznawania się z ewentualnymi wskazówkami tych osób dotyczącymi przebiegu dozoru, 3) podejmowania działania mającego na celu przestrzeganie przez skazanego zaleceń lekarskich bądź zaleceń innych specjalistów z zakresu rehabilitacji lub terapii, 4) konsultowania sposobu sprawowania dozoru z osobami, o których mowa w pkt. 2 (§ 15 ust. 1 pkt 1-4 RMS z 13.06.2016). Według badanych funkcjonariuszy przypisanie tych samych uprawnień, jakie daje im ustawodawca względem osób uzależnionych do procedury sprawowania dozoru nad osobami z NI w stopniu lekkim, wiązałoby się zbyt dużą odpowiedzialnością za stan zdrowia podopiecznych. Ponadto, w przypadku skazanych za przestępstwo w związku z uzależnieniem od alkoholu i innych środków psychoaktywnych, sąd prócz sankcji głównej w postaci kary pozbawienia wolności często orzeka również środki karne. Do najczęstszych zaliczyć można obowiązek powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, oraz obowiązek poddania się terapii uzależnień (art. 72 § 1 pkt 5 i 6 k.k.). Zdaniem badanych kuratorów sądowych dodatkowe uprawnienia dotyczące wglądu do wyników terapii skazanych związane są z kontrolą realizacji wymienionych środków karnych przez dozorowanych. W przypadku podopiecznych z NI w stopniu lekkim, na których nie nałożono obowiązku podania się terapii w związku z niepełnosprawnością, bieżąca wiedza o ich stanie zdrowia, jak twierdzą badani kuratorzy, nie jest niezbędna do realizacji środków probacyjnych. Ocena skuteczności procesu terapii czy rehabilitacji znaczenie wychodzi poza kompetencje kuratorów sądowych, jak i sens realizacji kary pozbawienia wolności w systemie kontrolowanej wolności.

Analizując negatywne wypowiedzi badanych dotyczące dodatkowych uprawnień do realizacji dozoru wobec osób z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, jak i ich aprobatę dotyczącą badań psychologiczno-psychiatrycznych na początku procesu resocjalizacji, można wnioskować, że funkcjonariusze podnoszą wartość specjalistycznej diagnozy dotyczącej stanu zdrowia podopiecznych, zawierającą m.in. wskazówki co do metod pracy, jednakże wystrzegają się dodatkowych obowiązków w postaci wizyt w instytucjach świadczących usługi zdrowotne, wpływających na obciążenie ich pracy w terenie.

Podsumowując, analiza wyników badań uzyskanych z badań fokusowych pozwala na postawienie tezy, iż sądowi kuratorzy dostrzegają potrzebę wprowadzenia dodatkowych rozwiązań dotyczących procedury realizacji dozoru nad skazanym z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Zaliczyć do nich można możliwość wnioskowania kierowników zespołów kuratorskich o przeprowadzenie badań psychologiczno-psychiatrycznych, jak i uszczegółowienie uregulowań prawnych, dotyczących przesłanek kwalifikacji skazanych do grup ryzyka powrotu do przestępstwa. Rozwiązania te przyczyniłyby się do usprawnienia resocjalizacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, gdyż warunkują zarówno pierwszy etap tegoż procesu, tj. diagnozę osobowopoznawczą skazanych, jak i pozostałe etapy, jak prognozę kryminologiczną, projekt planu pracy i dobór metodyki działań.

BIBLIOGRAFIA

- Barbour Rosaline (2013). *Badania fokusowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Belzyt Joanna, Połom Marta (2017). *Osoba niepełnosprawna intelektualnie uwikłana w proces resocjalizacji*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 28, s. 119–132.
- Bernasiewicz Maciej (2011). *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Bilikiewicz Adam, Landowski Jerzy, Radziwiłłowicz Piotr (2008). *Psychiatria Repozytorium. Wydanie II poprawione i uzupełnione*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Bobińska Kinga, Pietras Tadeusz, Gałecki Piotr, red., (2012). *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia*. Wrocław: Wydawnictwo Continuo.
- Caldera Michelle, Fellner Jamie, Rosa Ehrenreich, Beyond Reason (2001). *The Death Penalty and Offenders with Mental Retardation*. March 2001, http://www.openisbn.org/free_ebooks/read_79290_Beyond_Reason_The_Death_Penalty_And_Offenders_With_Mental_Retardation (dostęp: 17.01.2021);
- Chrzanowska Iwona (2015). *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Ellem Kathy, Denton Michelle, Davidson Danielle (2019). *Supporting People with Intellectual and Developmental Disabilities Leaving Prison*. W: William R. Lindsay, Leam A. Criag, Dorothy Griffiths. *The Wiley Handbook on What Works for Offenders with Intellectual and Developmental Disabilities: An Evidence-Based Approach to Theory, Assessment, and Treatment*. Hoboken: John Wiley & Sons Ltd.
- Fajfer-Kruczek Ilona (2017). *Adaptacja osób z niepełnosprawnością intelektualną do izolacji penitencjarnej – stan obecny oraz możliwe ukierunkowanie działań w zakresie modyfikacji istniejących rozwiązań*, „Studia Pedagogiczne”, t. L, s. 241–253.
- Flick Uwe (2011). *Projektowanie badania jakościowego*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Gałecki Piotr, Pilecki Maciej, Rymaszewska Joanna, Szulc Agata, Sidorowicz Sławomir, Wciórka Jacek (2018). *American Psychiatric Association, Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5*. Wrocław: Wydawnictwo Urban and Partner.
- Gulati Gautam, Cusack Alan, Kilcommmins Shane, Dunne Colum (2020). *Intellectual Disabilities in Irish Prisons: Could Article 13 of the UNCRPD Hold the Key?*. „International Journal of Law and Psychiatry”, vol. 68, s. 1–4.
- Herrington, Victoria (2009). *Assessing the prevalence of intellectual disability among young male prisoners*. „Journal of Intellectual Disability Research”, 53, s. 397–410.
- Hellenbach Michael (2017). *Supervision of Offenders with Intellectual Disabilities by the Probation Service: Challenges and Problems*. „Journal of Forensic Psychology”, vol. 2:1, s. 1–7.

- Hellenbach Michael (2011). *Learning Disabilities and Criminal Justice: Custody Sergeants' Perceptions of Alleged Offenders with Learning Disabilities*. „British Journal of Learning Disabilities”, vol. 40(1), s. 15–22.
- Hołyst Brunon (2012). *Elastyczność i selektywność oddziaływań resocjalizacyjnych jako warunki ich skuteczności*. „Probacja” nr II, s. 5–16.
- Jedynak Tadeusz, Stasiak Krzysztof (2008). *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis.
- Kamiński Jarosław (2006). *Prawnokarne uwarunkowania sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*. „Sprawni w prawie”, zeszyt nr 4. Warszawa: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.
- Konopczyński Marek (2009). *Twórcza resocjalizacja – od korekcji do rozwoju*. W: Andrzej Rejzner i Paweł Szczepaniak (red.). *Terapia w resocjalizacji, część 1 ujęcie teoretyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 80–106.
- Konopczyński Marek (2009a). *Współczesne kierunki zmian teorii i praktyki resocjalizacyjnej. Twórcza resocjalizacja – od korekty do rozwoju*. „Probacja” nr 1, s. 63–87.
- Krakowiak Damian (2018). *Sprawca niepoczytalny w procesie karnym*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kwieciński Adam (2013). *Rola diagnozy stanu zdrowia psychicznego skazanego w postępowaniu karnym wykonawczym*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 81, s. 33–48.
- Lachowski Jerzy (2018). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Wydanie 3*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Lisek-Michalska Jolanta (2013). *Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Łuczak Klaudia (2014). *Niepsychotyczne zaburzenia psychiczne wśród recydywistów penitencjarnych*. „Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny”, nr 2, s. 27–37.
- Malinowska Sandra (2018). *Wybrane aspekty odbywania kary pozbawienia wolności przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną*. „Edukacja Humanistyczna”, nr 1, s. 9–19.
- Mason Jonathan, Murphy Glynis (2002a). *People with Intellectual Disabilities on Probation: An Initial Study*. „Journal of Community & Applied Social Psychology”, vol. 12, s. 45–55.
- Mason Jonathan, Murphy Glynis (2002b). *Intellectual Disability Amongst People on Probation: Prevalence and Outcome*. „Journal of Intellectual Disability Research”, vol. 46, part 2, s. 230–238.
- McCarthy Jane, Duff Mhairi (2019). *Services for Adults with Intellectual Disability in Aotearoa New Zealand*. „Cambridge University Press”, s. 71–73.
- Morgan David L. (1997). *The Focus Group Guidebook (Focus Group Kit 1.)*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Nymś-Górna Agnieszka (2019). *Skazani z niepełnosprawnością w polskim systemie penitencjarnym*. „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, nr 24, s. 187–198.

- Osińska Małgorzata (2017). *Praktyczny wymiar probacji wobec osób niepełnosprawnych w Polsce – studium przypadku*. „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 28, s. 133-149.
- Ostrowska Krystyna, Milewska Ewa (1986). *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii. Przewodnik Metodyczny*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Pytka Lesław (2005). *Pedagogika resocjalizacyjna: wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej.
- Postulski Kazimierz (2017). *Kodeks Karny Wykonawczy. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Postulski Kazimierz (2015). *Stan zdrowia skazanego w aspekcie zdolności odbywania kary pozbawienia wolności*. „Prokuratura i Prawo”, nr 7–8, s. 151–174.
- Postulski Kazimierz (2010). *Status skazanego w postępowaniu przed sądem*. „Prokuratura i Prawo”, nr 1–2, s. 202–222.
- Sakowicz-Boboryko Agnieszka, Otapowicz Dorota, Wyszykowska-Koda Dorota (2018). *Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w izolacji penitencjarnej – pozór a/i rzeczywistość*. „Resocjalizacja Polska”, nr 16, s. 93–111.
- Sondenaa Erik, Rasmussen Lars, Palmstierna Tom, Nottestad Jim (2008). *The Prevalence and Nature of Intellectual Disability in Norwegian Prisons*. „Journal of intellectual disability research”, vol. 52, part 12, s. 1129–1137.
- Szymanowski Teodor (2017). *Prawo Karne Wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Szymanowski Teodor (2015). *Nowelizacja prawa karnego wykonawczego – przegląd ważniejszych zagadnień*. „Palestra”, nr 7–8, s. 182–192.
- Townsend Margaret, Henry Jayne, Holt Rachel (2020). *Learning Disability Training and Probation Officer Knowledge*. „Journal of Intellectual Disabilities and Offending Behavior”, ahead of print.
- Urban Bronisław (2000). *Zachowania dewiacyjne młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Urban Bronisław (2008). *Kognitywno-interakcyjne podstawy współczesnej resocjalizacji*. W: Marek Konopczyński i Beata M. Nowak (red.). *Resocjalizacja ciągłość i zmiana*. Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, s. 28–36.
- Wall Barry, Lee Ruby (2019). *Adjudicative Competence and the Criminalization of Intellectual Disability*. „The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law”, vol. 47(3), s. 321–323.
- Żywucka-Kozłowska (2018). *Upośledzenie umysłowe w perspektywie prawa karnego*. Olsztyn: Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie.

DOKUMENTY

Criminal Justice Joint Inspection (2014). *A joint inspection of the treatment of offenders with learning disabilities within the criminal justice system*. UK.

Raport KSS 2017. Kuratorska Służba Sądowa wg. stanu na dzień 31.12.2016 roku. Warszawa: Opracowanie Komisji ds. Monitorowania Wyników Pracy, Płac i Obciążeń Obowiązkami Kuratorów Krajowej Rady Kuratorów Sądowych.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 1994 Nr 111 poz. 535 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 2000r w sprawie zasad organizacji warunków przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych w ośrodkach diagnostycznych (Dz.U. Nr 29 poz. 369).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016 poz. 969).